

Turizm Sektöründe Çalışan Yerli ve Yabancı Göçmen Kadın Deneyimleri: Marmaris Yöresinde Bir Araştırma

Experiences of Local and Foreign Migrant Women Working in The Tourism Sector: A Study in The Marmaris Region

Ebru Açık Turğuter*

Sibel Ezgin Ağılı**

Öz

Bu çalışma, Marmaris'e turizm sektöründe çalışmak için gelen yerli ve yabancı göçmen kadınların başta çalışma koşulları olmak üzere sektörde yaşadıkları deneyimleri ortaya koymak için tasarlanmıştır. Göçün kadınlaşması ve kesişimsel feminizm yaklaşımlarından yola çıkılan bu çalışmada saha verileri için nitel araştırma imkânlarından faydalanılmış ve yedisi yabancı uyruklu on biri yerli on sekiz göçmen kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, tematik analiz tekniği ile analiz edilmiş ve "sektörde yerli veya yabancı göçmen kadın olmak", "emek yoğun iş yaşamı ve deneyimler", "farklı coğrafyalardan bir araya gelen kadınlar" olmak üzere üç alt tema altında yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda, göçmen kadınların deneyimlerinin kimi noktada eşitlendiği; kimi noktada yerli ve yabancı olmanın sektördeki deneyimlerin farklılaşmasını beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göçün Kadınlaşması, Kadın Emeği, Turizm Sektörü, Kesişimsel Feminizm, Marmaris.

Abstract

This study is designed to reveal the experiences of migrant women, both local and foreign, who come to Marmaris to work in the tourism sector, focusing primarily on their working conditions. Using the frameworks of feminization of migration and intersectional feminism, the study utilized qualitative research methods for field data. In-depth interviews were conducted with a total of eighteen migrant women, including seven foreign nationals and eleven locals. The data obtained were analyzed using thematic analysis techniques and interpreted under three sub-themes: "being a local or foreign migrant woman in the sector," "labor-intensive work life and experiences," and "women coming from different geographies." The results of the research indicate that the experiences of migrant women are similar in some aspects, while being local or foreign brings about differences in experiences within the sector.

Keywords: Feminisation of Migration, Women's Labour, Sector of Tourism, Intersectional Feminism, Marmaris.

* Ebru Açık Turğuter, Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ebruacik@mu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-6412-5510

** Doç.Dr., Sibel Ezgin Ağılı, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, ORCID NO: [0000-0002-1403-9163](https://orcid.org/0000-0002-1403-9163)

Giriş

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların formel sektör söz konusu olduğunda hem emeklerinin karşılığını alamadıkları hem de toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle çoklu ezilme biçimlerini deneyimledikleri bilinmektedir. Üstelik bu dinamiklere küresel ekonomik uyum programlarındaki çeşitli politikalar da eşlik etmekte ve neo-liberal politikaların (özelleştirme, ihracata dayalı sanayileşme vb.) yarattığı eşitsizlik, işsizlik ve yoksulluktan kadınlar daha çok etkilenmektedir (Aşkın ve Aşkın, 2017, ss. 25). Böylece ataerkil sistemin önemli bir yönü olan toplumsal cinsiyet örüntüleri, özel alanda kadını bağımlı bir varlık hâline getirirken kamusal alanda da kadını ikincil konuma sabitler. Çalışma yaşamıyla yeniden inşa edilen bu durum, mesleklerin kadınlara ve erkeklerle özel olmasını ve kamusal alan içerisinde kadına uygun görülen rol ve mesleklerin özel alan içerisinde kadına verilen rol ve görevlerle (Yılmaz, 2018, ss. 19) benzeştirilmesini getirir. Bu durum sektörlerin kadın yoğun ya da erkek yoğun olarak adlandırılmasını da beraberinde getirir. Bunun en önemli örneğini hizmet sektörü oluşturur. Zira gerek dünyada gerekse de Türkiye ekonomisinde kadınların en yüksek oranda istihdama katıldığı sektör, hizmet sektörüdür (Bilir, 2018). Hizmet sektörünün yemek, temizlik, bakım, düzen, karşılama, samimiyet, fedakârlık ve güler yüz gibi bazı özelliklerle donatılması ve beklentilerin bu yönde olması sektörde kadın istihdamının neden yüksek olduğunu açıklamaktadır. Kadının ev içinde bu tür emeği görünmezken; kamusal alanda mümkün olduğunca ucuzdur. Kadınlar zaten kendi evlerinde ev işleri adı verilen yemek, temizlik, alışveriş gibi işleri yapmakta bunun yanında da varsa yaşlı, çocuk, hasta, engelli olan hane halkına ücretsiz bakmakta; dahası kırsal alanda ve kentte aile işletmeleri içerisinde ücretsiz de çalışmaktadırlar (Acar Savran ve Demiryontan, 2016).

Bununla beraber hizmet sektörü, ucuz emek gücünü karşılamak üzere göçmenleri; özellikle de uluslararası hareketliliği deneyimleyen göçmenleri istihdam etme yoluna başvurmaktadır. Göçmenler için yeni yerleşim yerlerinde iş bulabilmek bir imkân iken aynı zamanda bu durum onları sömürüye açık hâle getirmektedir. Göç teorileri üzerine kapsamlı çalışma yürüten Russell King (2012)'in *ikili işgücü piyasası teorisi* bu durumu açıklamada etkilidir. Ona göre, çekici faktörlerin motivasyonu ile belirli ucuz ve esnek işgücü türlerine olan talep doğrultusunda gerçekleşen uluslararası iş gücü göçüyle beraber; ileri sanayileşmiş ülkelerde ikili bir işgücü piyasası ortaya çıkar. Bunlardan birincil iş gücü piyasası, yerli işçiler için güvenli, iyi ücretli işlerden ve ikincil olanı ise fabrikalarda ve hizmet sektöründe düşük vasıflı, düşük ücretli, güvencesiz işlerden oluşmaktadır. Özellikle de ikincil iş gücü piyasasını kapsayan işler, yerli işçiler tarafından tercih edilmediği için çoğunlukla göçmen işçiler tarafından doldurulmaktadır. İkili işgücü piyasaları teorisi dışında bağımlılık teorisi ve dünya sistemleri teorisi de aralarında farklılıklar olmakla birlikte uluslararası göçün nedenlerini tarihsel-yapısal çerçevede ele alır (King, 2012). Ancak göçle ilgili bu ana-akım teori veya hâkim paradigmalara emek piyasasıyla

ilişkili durumları analiz etmede fayda sağlarken göç sürecindeki kadınları ve toplumsal cinsiyeti göz ardı ettikleri için feminist perspektif tarafından eleştirilmiş ve cinsiyet faktörünün göç sürecine etkileri tartışılmaya başlanmıştır (Bastia, 2014; Kofman, 1999). Özellikle de hem kadın hem de göçmen kimliği üzerinden kadınların göç sürecindeki deneyimlerini anlamak için üçüncü dalga feminizmin ileri sürdüğü kesişimsel yaklaşım bir araç niteliğindedir.

Kesişimsellik kavramı ve yaklaşımı, ilk olarak Kimberlé Crenshaw tarafından 1989 yılında ileri sürülmüştür ve o kesişimsellik ile ırk, sınıf ve cinsiyet kategorilerinin birbirlerinden ayrı olmadığını, bu farklı kategorilerin birleşimine sahip olan kişilerin, özellikle de kadınların yaşadığı deneyimleri dillendirmesinin önemine dikkat çekmektedir (Crenshaw, 1989). Irkçılık, sınıf ve cinsiyet meselesinin kesişiminin oluşturduğu deneyimlere odaklanmanın ana fikri ise kadın hakları mücadelesinde orta sınıf, beyaz kadınların sorunları dile getirilirken siyahi kadınların problemlerinin göz ardı edilmesi; aynı zamanda ırkçılıkla mücadele söz konusu olduğunda da siyahi erkeklerle bir arada yer alamamalarıdır (Collins, 2000; Crenshaw, 1989). Patricia Hill Collins (2000) de "baskı matriksi" (matrix of oppression) kavramı ile kesişimselliğe katkıda bulunarak kavramın anlamını genişletmiştir. Collins ırk, cinsiyet, sınıf gibi kavramların birbirlerine bağlı olduğunu ifade etmekle birlikte; bunlara yaş, din, bedensel veya zihinsel engel gibi pek çok farklı kimlik eklenebileceğini ifade etmektedir. Pek çok farklı kimliğin birbiriyle iç içe geçtiği bu sistemde bireyler farklı kesişimlerde farklı deneyimler edinirler ve kimse tamamiyle dezavantajlı ya da tamamiyle ayrıcalıklı değildir (Collins, 2000). Böylece ilk olarak siyahi kadınların haklarına yönelik tartışmalar ekseninde gelişen kesişimsel feminizm farklı kesimlerden kadınların (etnik köken, din, engellilik vb) sorunlarını dile getirebilmesi açısından önemli hâle gelmiştir. Çeşitli araştırmalarda da farklı kimliklerin kesişiminin analizine yer verilmiş (Brown ve Moloney, 2019; Ghuman ve Ryan, 2013; Kahraman Güloğlu, 2019) ve bir yandan da kesişimsel bir yaklaşımla göç literatüründeki bazı temel eksikliklere temas eden çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, Grosfoguel, Oso ve Christou (2015), kesişimsellik anlayışı ile modernite ve kapitalist/emperyal/ataerkil/ırksal sömürgeci dünya sisteminin göç teorileri üzerindeki etkilerini tartışmışlardır. McIlwaine ve Bermudez (2011) Londra'daki Kolombiyalı göçmenlerin resmî veya gayri resmî, siyasi veya sivil faaliyetlere katılımını analiz etmek için çalışmayı hem orta sınıf hem de işçi sınıfından erkek ve kadınlarla yürüterek kesişimsellik yaklaşımını kullanmışlardır. Araştırmacılar, işçi sınıfından kadınların, işçi sınıfından erkeklere ve orta sınıftan kadınlara kıyasla siyasi veya sivil faaliyetlere katılım oranlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadırlar. İşçi sınıfından erkeklerin ve orta sınıftan kadınların katılım oranlarının düşük olmasının temelinde onların kaynak ülkeye geri dönme isteklerinin yüksek olmasının yattığını tespit etmişlerdir. Aynı zamanda araştırmacılar, işçi sınıfı kadınlarının katılım oranlarının daha yüksek olmasının, onların toplumsal cinsiyet

rejimlerine meydan okuma kapasiteleri üzerinde olumlu etkisinin olacağını belirtmişlerdir.

Bazı araştırmacılar tarafından ise göçmen grupların heterojen olması nedeniyle dezavantajlı veya ayrıcalıklı konumları, aynılık veya farklılıkları bir arada bulundurma potansiyeline sahip oldukları için onların kişisel yaklaşım ile çalışılmasının gerekliliğine dikkat çekilir (Anthias, 2012; Cranston ve Duplan, 2023; Riaño, 2011). Bu minvalde yapılan çalışmalara, Ho ve Kathiravelu (2022)'nin benzer etnik gruplardan farklı dönemlerde Singapur'a göç eden göçmenlerin ("eski göçmen", "yeni göçmen"), *göçmenlik hiyerarşisi* olarak adlandırdıkları hiyerarşik konumlanmasını kişisel yaklaşım ile inceledikleri araştırma örnek gösterilebilir. Bu çalışma aynı etnik gruptan olmakla birlikte farklı zamanlardaki göçmenlik deneyimlerine odaklandığı için çoklu hiyerarşi pratiklerini inceleme olanağı da sağlamıştır. Vasıflı olup/olmama, sosyoekonomik durum, yasal statü, aidiyetlerini kanıtlamak (yerli halkın dilini doğru bir şekilde konuşmak, Singapur kültürüne ve değerlerine hâkim olmak vb.), göç dönemi, göçün zamansal boyutu vb. kişilerin göçmenlik hiyerarşisinde sıralanma biçimini diğer bir ifadeyle sosyal konumunu belirleyen (kesişen) boyutlardır. Örneğin yeni bir göçmenin vasıflı olması ve sosyoekonomik düzeyinin yüksek olması hiyerarşik olarak üst bir konum veya avantajlı bir konum elde etmesini sağlarken, vasıflılık ve sınıfla yasal statü keşiştiği anda, yani aynı etnik gruptan geçici vizeyle gelen yeni göçmen, daimî ikamet eden eski göçmen karşısında alt tabakaya yerleşmektedir ve dezavantajlılık yaşamaktadır. Bu tür keşişen boyutlar, etnik benzerlik olsa bile yeni göçmenler/eski göçmenlerin kendi aralarındaki sosyal konumlanmayı göstermeye yararken aynı zamanda sosyal konumlanmanın (çoklu göçmenlik hiyerarşisinin) ırkçılık, ayrımcılık, dışlanma, yabancı düşmanlığı ile nasıl ilişkilendiğini de ortaya koymuştur.

Essers ve Benschop (2009) çalışmalarında Hollanda'daki Fas ve Türk kökenli kadın girişimcilerin (kuaför salonu işletmecisi, sürücü kursu işletmecisi vb.) etnik, toplumsal cinsiyet ve din ekseninde girişimcilik alanındaki öznelliklerini nasıl inşa ettiklerini kişisel yaklaşım ile araştırmışlardır. Sonuç olarak girişimci kadınların hem Müslüman girişimci hem de Müslüman kadın olmanın getirdiği bazı engeller, sınırlamalar nedeniyle dezavantajlılık yaşadıklarını tespit etmelerine rağmen söz konusu kadınların girişimcilik alanına etki eden bu sınırları aşmak için, cinsiyet ayrımına direnmek, inancın bireyselliğini vurgulamak, Kur'an'ın dogmatik yorumlarından uzak durmak vb. gibi çeşitli stratejiler belirlediklerini ortaya çıkarmışlardır. Dahası, İslam ve girişimci kimliklerin uyumsuzluğunu öne süren oryantalist söylemin aksine, kimi zaman dinin, kadınların pazar/girişimcilik alanındaki öznelliklerini inşa etmek için bir avantaj sağladığı sonucuna ulaşmışlardır.

Söz konusu bu çalışmada da öncelikli olarak göçün kadınlaşması kavramından hareketle farklı sektörlerde istihdam edilen ve "dezavantajlı gruplar olarak" ele alınan göçmen kadınlarla ilgili çalışmalara yer verilecek; ardından da kişisel feminizmin olanaklarından hareketle, turizm sektöründeki yabancı ve yerli göçmen kadınların iş yerindeki deneyimleri

“farklılık, aynılık, avantajlılık ve dezavantajlılık” eksenleriyle birlikte ele alınacaktır.

Literatür Değerlendirmesi: Turizm’de Yabancı Göçmen Kadın Emeği ve Göçün Kadınlaşması

Küreselleşme ile birlikte sermayenin sınır tanımayan doğası, göç sürecini şekillendirmiş ve modern dönemde emek göçünün artmasına ve yoğunlaşmasına neden olmuştur. Castles ve Miller (2008, ss. 13), geçmiş dönemlerdeki emek göçleri ile günümüzdeki emek göçlerinin farkını göçün öznelerinden hareketle ortaya koymaktadırlar. Geçmiş dönemlerdeki emek göçleri çoğunlukla erkek egemenliğinde olup kadınların bu göçlerde aile birleşimi şeklinde yer aldıklarını savunan düşünürlere göre, 1960’lardan sonra emek göçlerinde kadınlar merkezî bir rol üstlenmişlerdir. İstatistiki verilere göre, 2020 ortalarında dünya üzerinde ulus aşırı göç eden insan sayısının 281 milyon olduğu tahmin edilmekle birlikte, 2020 yılında 135 milyon kadının uluslararası göçe dâhil olduğu varsayılmaktadır. Uluslararası göçmen oranları içerisinde kadın göçmenlerin payı 2000 yılında %49,1 iken 2020 yılında %48,1’e düşmüştür, ancak mutlak sayıya bakıldığında 2000 yılında 75 milyon olan kadın göçmen sayısı 2020 yılında 135 milyona yükselmiştir. Göç eden kadınların oranı bölgeler arasında önemli farklılıklar gösterse de 2000 yılından bu yana kadın göçmenlerin sayısı tüm bölgelerde artış göstermiştir (IOM, 2021, ss. 24,34). Bu durum da göçün kadınlaşması kavramını gündeme getirmiştir.

Coşkun’a göre (2016, ss. 93) göçün kadınlaşması kavramı, göç sürecine dâhil olan kadınların niceliksel artışının yanı sıra göçün toplumsal cinsiyete duyarlı süreçlerini de kapsar. İhlamur-Öner’e göre (2016, ss. 372), küreselleşme ile beraber emek bir metalaşma sürecine girmekte, küresel düzeyde emeğin metalaşması göçmen kadın emeğine ihtiyacı artırmakta ve bu durum göçmen kadınları ulus aşırı emek piyasasının ana öznelerinden biri hâline getirmektedir.

Türkiye de 1960-1970’lerde, özellikle Avrupa ülkelerine göç veren kaynak bir ülke iken son yıllarda kendisi göç alan; esnek vize politikası, coğrafi konumu ve görece daha ucuz olması nedeniyle hem bir “geçiş ülkesi” hem de “hedef ülke” hâline gelmiştir (Coşkun, 2014; Önder, 2013). Türkiye’ye gelen göçmen kadınlar ise, genellikle eski Doğu Bloku ülkelerinden Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Bulgaristan, Gürcistan, (AB’ye üyelik öncesi) Romanya, Ermenistan, Moldova, Ukrayna, Rusya gibi kendi ülkelerindeki ekonomik sıkıntılar nedeniyle göç etmektedirler (Gökbayrak, 2009, ss. 73-74). Göçmen kadınlar, Türkiye’de de kayıtsız ve nitelik gerektirmeyen ve kadınlarla özdeşleştirilmiş pek çok iş kolunu oluşturan hizmet sektöründe sıklıkla iş edinebilmektedirler (Etiler ve Lordoğlu, 2015; Toksöz, 2006). Yapılan araştırmalara göre göçmen kadınlar, ev içi hizmetlerinin (Ceylan ve Uslu, 2020; Tezcek, 2020) yanında tarım, tekstil, giysi, gıda gibi imalat sektöründe (Danış Şenyüz, 2016; Dedeoğlu, 2011; Dedeoğlu, 2018; Gökbayrak, 2009) esnek ve ucuz işçiliği yerine getirmektedirler. Öte taraftan haz ve arzu kavramlarının ulus ötesi bir nitelik kazanması, internet teknolojilerinin gelişimi ile beraber

artan pornografik yayınlar, cinsel hizmetlere olan talepler, göçün kadınlaşması gibi etkenler fuhuşun küresel bir pazara dönüşmesine ve göçmen kadınların bu alanlarda yer almalarına neden olmaktadır (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009, ss. 16). Bu minvalde Gülçür ve İlkaracan'ın (2002) yaptıkları çalışmalarında eski Sovyet ülkelerinden gelen kadınlara yönelik kamusal alanda geliştirilen, patriarkal ön yargılardan beslenen "nataşa söyleminin" hâlen devam ettiği bulgulanmıştır.

Göçmen kadınların dâhil oldukları işgücü piyasasının bir kolunu da turizm sektörü oluşturmaktadır (Coşkun, 2014; Küçük, 2022). Özellikle turizm sektöründe yapılan pek çok işin (karşılama, ağırlama, masaj, animasyon, temizlik, yemek, servis yapmak) kadın işi olarak görülmesi nedeniyle kadın çalışanlar daha çok tercih edilmektedir. Bu alanlarda gerek yerli gerekse de yabancı kadınların göçmen işçi olarak çalıştığı konusunda bilgiler bulunmaktadır (Olca, 2008, ss. 386). Ekiz Gökmen'in (2011) yaptığı çalışmada, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan cumhuriyetlerden gelen kadınlarla çalışma koşulları ve Türkiye'deki yaşam deneyimleri ele alınmıştır. Boyacıoğlu ve Elmas'ın (2019, ss. 44- 45) turizm sektöründe kadın emeğine dair çalışmalarında tespit ettikleri gibi ulusal düzeyde turizm ve kadın olgularını kapsayan bilimsel çalışmalar diğer çalışmalara göre görece daha azdır. Genel olarak Türkiye'de turizm sektöründeki göçmen kadınlarla ilgili yapılan çalışmalarda ise farklı bulguların varlığı gözlemlenmiştir. Beyaz (2020) çalışmasında, turizm emek piyasasına enformel alanlardan dahil olan göçmenlerin kötü çalışma koşullarını, güvencesiz çalışma biçimlerini, ırkçılığa kapı aralayan kötü davranışlara maruz kalmalarını bulgulanmıştır. Bunun yanında Deniz ve Özgür (2013), İçduygu (2004) ve Toksöz'ün (2006) çalışmalarında Türkiyeli kadınların uluslararası göç ile gelen yabancı göçmen kadınlarla kıyaslandığında daha düşük eğitim seviyesine sahip oldukları; bununla paralel olarak da yabancı dil bilgilerinin olmaması nedeniyle turizm sektöründe belirli alanlarda istihdam edildikleri, yabancı göçmen kadınların ise turizm sektörünün nitelik açığını kapattıklarına dair bulguları ortaya koymuşlardır. Böylece denilebilir ki, geldikleri ülkelerin dilinin turizm sektöründe önemli olması ve genel olarak eğitim düzeylerinin yüksek oluşu göçmen kadınların alana kolayca dahil olmalarını getirmekte ancak sektördeki emek yapısı nedeniyle kadın olmak bakımından çeşitli ezilme biçimlerine maruz kalabilmekte ve göçmen olmak bakımından başka türlü sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu durum göçmenlerin eğitim seviyesi, yabancı dil bilmelerinin yanında yaşı, cinsiyeti, etnik kökenlerine bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle turizm sektöründe çalışan yabancı göçmen kadın olmakla yerli göçmen kadın olmak arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Söz konusu bu çalışmada yerli ve yabancı göçmen (ulus ötesi) kadınların göç süreciyle başlayan deneyimlerinin benzerliklerine ve farklılıklarına odaklanılmıştır. Bu amaçla, yerli ya da yabancı göçmen kadın olmanın getirebileceği ayrıcalık veya ayrımcılıkların anlaşılması, göçmen kadınların hem kadınlık hem göçmenlik kimlikleri hem de etnik farklılıkların kesişimindeki deneyimlerini anlamayı mümkün kılacağı düşüncesiyle kesişimsellik

yaklaşımıyla turizm sektöründeki göçmen kadınların çalışma ve yaşam deneyimleri ele alınmıştır.

Araştırmanın Metodolojik Çerçevesi

Alanın Yapısı

Marmaris hem turistik hem de tarihî (Physkos, Loryma, Amos, Hydas) ören yerleriyle önemli bir destinasyondur (ÇŞİM, 2012, ss.12,17; Muğla Valiliği, 2003, ss.174-194). 1950'li yıllardan itibaren başta Rodos¹ olmak üzere farklı yerlerden turistlerin uğrağı olan Marmaris'te 1959'da Marmaris Turizm Cemiyeti kurulmuş ve turizm faaliyetleriyle ilgili önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Turizmin gelişmesi için Turizm Bakanlığı ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, turizm dernekleri kurulmuş ve çeşitli tesisler yapılmıştır. Ayrıca resmî kurumlar, yatırım şirketleri ve bilim insanları tarafından turistik plan dahilinde uzun süre geziler ve incelemeler yapılmıştır. Örneğin 1960 yılında diğer Ege şehirlerini de gezen, Alman turizm uzmanı Prof. Dr. Baade, Marmaris'i, birtakım eksiklikleri olmasına rağmen ikinci Portofino olarak tanımlamış ve Marmaris'in Miami'den daha güzel olduğunu belirtmiştir (akt. Arslan, 2021 ss.180-183). Tüm bunlar, diğer Ege şehirlerine göre Marmaris ilçe turizminin yapısının olumlu anlamda gelişmeler yaşadığını ve turistik açıdan cazip hale geldiğini göstermektedir.

Bunların dışında turizm sektörüyle ilgili Marmaris özelinde çeşitli tezler ve makaleler yazılmış olmakla birlikte Marmaris'te turizm alanında çalışan göçmen kadınları konu edinen sadece bir çalışma vardır ve o da Ekiz Gökmen'e (2011) aittir. Böylece denilebilir ki, turizm ve kadın konusu oldukça yeni bir alanı oluştururken turizm sektöründe göçmen kadın emeği ve Marmaris yeterince çalışılmayan alanların başında gelmektedir. Marmaris'in çalışmanın sahası olarak tercih edilmesinin en önemli nedeni de budur.

Araştırmanın Yöntemi, Tekniği ve Örneklemi

Araştırmada, insanların olaylara dönük öznel bakış açılarının keşfedilmesini hedefleyen (Kümbetoğlu, 2008) niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve derinlemesine görüşme tekniklerinden faydalanılmıştır. Bu amaçla çalışmada kartopu örneklem yönteminden hareketle gönüllü olan turizm sektöründe üç ile on yedi yıl arasında deneyimi olan ve üç ile yedi yıldır Marmaris'te yaşayan on bir yerli göçmen kadına ve yine sektörde en az on yıl deneyimi olup *süresiz çalışma izni belgeleri* olan yedi yabancı göçmen kadına, anahtar kişi vasıtasıyla,

---

¹ Marmaris ile Rodos arasında XVI. yüzyıldan itibaren ticari, idari, siyasi, ekonomik faaliyetler ve seferler, fetihler ve savaşlar nedeniyle ilişkiler süregelmiştir. Özellikle II. Dünya savaşı ve sonuçlarının etkisiyle Rodos Adasından Marmaris'e iltica başvuruları görülmeye başlanmıştır. Mülteciler için konumu itibarıyla Marmaris önemli bir yer olmuştur ve savaş sürecinde ve sonrasında yoğun göç almıştır (Arslan, 2021). Bununla beraber Recep Arslan'ın ifadeleriyle (2021 ss.180) "Modern anlamda Marmaris'te turizm hareketliliği 1950 yıllarından itibaren başlamıştır. Marmaris, savaşlarda olduğu gibi barış zamanlarında da bir geçiş koridoru görevi üstlenmiştir". Öncelikle Marmaris'ten Rodos adasına kafileler halinde turistik amaçla giden Türkler olmuştur. Akabinde Rodos adasından Marmaris'e Avrupalıların turistik amaçlı geçişleri dikkat çekmiştir (Arslan, 2021 ss.180) (Ayrıntılı bilgi için Recep Arslan'ın Marmaris Tarihi 1923-1960 adlı eseri incelenebilir.)

ulaşmıştır. Çalışmada on sekiz katılımcıya ulaşmaya yardımcı olan ‘anahtar kişi’, turizm sektöründe deneyimi olan ve söz konusu tarihlerde de Marmaris’te üç yıldızlı bir otelde ön-büro elemanı olarak çalışan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi mezunu olan bir öğrencidir. Kendisi de yedi yıldır turizm çalışanı olan anahtar kişinin referansı ile ilk görüşmecilerden randevu alınıp görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ilk görüşmecilerin referansı ile diğer görüşmecilere ulaşılarak görüşmeler zincirleme şekilde gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de 13.08.2016 tarihinde yürürlüğe giren, 6735 sayılı “Uluslararası İşgücü Kanununun” da yer alan göçmenlerin yasal çalışma izinlerine bakıldığında da süreli çalışma izni, ilk başvuruda en fazla bir yıl süreli verilen izin olarak nitelendirilirken; süresiz çalışma izni ise Türkiye’de sekiz yıl boyunca ikamet hakkı olanlar veya sekiz yıllık bir zaman zarfında kesintisiz yasal çalışma izni olan kişilerin bu izin türüne başvuru hakkına sahip olabilmesi olarak değerlendirilmektedir (Güler, 2021, ss.109). Uluslararası literatür incelendiğinde de göçmen olma durumu *migrant* ve *immigrant* olmak üzere iki kavramla açıklanmaktadır. Birincisi (*migrant*) göç edilen/hedef ülkede kısa süreli olarak yerleşim hâlinde bulunma (*temporary movement*); ikincisi (*immigrant*) ise geçici yerleşime kıyasla daha uzun süre boyunca hedef ülkedeki ikamet etme durumunu ifade etmektedir (Ho ve Kathiravelu, 2021 s. 643). Bu çalışma boyunca, Türkiye’nin farklı şehirlerinden Marmaris’e gelen ve üç ile yedi yıldır Marmaris’te ikamet eden yerli kadınlar ve Türkiye’ye farklı ülkelerden göç etmiş, aynı zamanda süresiz oturma iznine sahip olan 8 ile 20 yıldır Türkiye’de yaşayan yabancı kadınlar ile görüşmeler yapıldığı için her iki gruptan kadınlar, uluslararası literatürde yer alan ve uzun süreli ikamet sahibi olabilmeyi ifade eden göçmen (*immigrant*) kavramı ile anılmıştır.

Bununla birlikte yabancı göçmen kadınlara ulaşım oldukça güç olmuştur. Geçici olarak ülkeye giriş yapmış, süresiz çalışma izni olmayan, Türkiye’de yaşam süresi az olan yabancı göçmen kadınlarla karşılaşıldığında, görüşme teklifine genellikle yasal statülerinden dolayı olumsuz yanıt vermeleri, araştırmanın sınırlılıklarını ve zorluklarını oluşturan bir durum oluşturmuştur. Süresiz çalışma iznine sahip yabancı göçmen kadınların çoğu da araştırmaya katılım konusunda isteksizlik göstermiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan yabancı göçmen kadınlara ulaşım ancak kendisi de turizm sektöründe çalışan anahtar kişi vasıtasıyla olabilmıştır. Araştırmanın bu sınırlılıkları örneklem sayısının da sınırlı tutulmasına neden olmuştur. Böylece yabancı göçmen kadınların sayısı yedi kişi olarak belirlenebilmiştir. Nitekim sahaya ilk çıktığında yedi yabancı ve dört yerli göçmen kadına ulaşılabilmiştir. Daha fazla kişiye ulaşım sağlama adına tekrar sahaya çıkıldığında ise söz konusu sınırlılıklar nedeniyle yabancı göçmen kadın sayısı aynı kalmış; ancak yedi yerli göçmen kadın daha örnekleme dahil edilebilmiştir. Bu nedenle yerli göçmen kadın sayısı toplam on bir olmuştur.

Diğer taraftan nitel çalışmalarda örneklem sayısının büyüklüğünden ziyade bireylerin duygu ve düşüncelerini derinlemesine analizi önemlidir. Creswell’in de ifadesiyle (2017, ss. 33) “Nitel araştırmada, az sayıda bireylerle çalışılıp katılımcıların fikirleri derinlemesine açıklanır. Nitel araştırmanın amacı, [...] az

insandan bilgi edinerek onlarla, ortamlarında, daha yakından çalışmaktır". Patton'a göre de (2005) nitel araştırmalarda belirli sayıda örneklemeden elde edilecek verinin zenginliği, fazla sayıda örneği içeren ancak aynı veriyi tekrarlayan örnekleme tercih edilmektedir. Bunun ötesinde nitel araştırmalarda "özellikler, değerler, inançlar, idealler ve fikirler" önem taşımaktadır ve toplumsal düzenin bilgisine ancak subjektif anlatı ve deneyimlerden yola çıkılarak ulaşılabilir. Nitel araştırmalarda sayılardan ve örneklem büyüklüğünden daha çok sözlerin, anlamların önemli oluşu, bu yöntemin kadın araştırmalarında (feminist yaklaşımla ele alınan araştırmalarda) tercih edilmesini mümkün kılmıştır. Kadın araştırmalarında, özneyi kendi alanında gözlemlemek ve karşılıklı etkileşim içinde anlamak temel mesele olduğu için, nitel yöntem ideal kabul edilmektedir. Aynı zamanda kadınların deneyim, yaşantı ve sorunlarını, kendi seslerinden dile getirebilmeleri ve görünür kılmaları niteliksel yöntemle sağlanabilmektedir. Bu, kadın araştırmaları açısından nitel yöntemin önemini artırmaktadır (Kümbetoğlu, 2008, ss. 31, 62-63). Bu araştırmada da göçmen kadınların turizm sektöründeki deneyimlerini kesşimsel feminizmden hareketle anlama amacı güdülmektedir. Bu anlamda nesnellik ilkesinden hareket etmek yerine kadınların öznel deneyimlerinden yola çıkarak seslerini duyurabilmesi, sorunlarını dile getirebilmesi noktasında subjektif veriler elde etmek örneklem sayısının büyüklüğünden daha anlamlı hâle gelmektedir.

Demografik Özellikler

Katılımcı kadınların genel özellikleri şu şekildedir; yabancı göçmen kadınların yaşları 31 ile 59 arasında değişmektedir. Katılımcıların üçü Almanya'dan, birisi Hollanda'dan, biri Tayland'dan, biri Kırgızistan'dan sonuncusu ise Rusya'dan Türkiye'ye gelmiştir. Kadınlardan üçü kendi ülkelerinde meslek okulu da denilen ön lisans (2 yıl teknik eğitim verilen bölümler) ve dördü lisans programlarından mezundur. Yabancı göçmen kadınlardan biri üç, diğeri yedi yıldır Marmaris'te yaşarken beşi Türkiye'nin farklı şehirlerinde (İstanbul, Antalya, Nevşehir) yaşamakta ve sezonluk çalışmak için Marmaris'e gelmektedirler. Kadınlar sırasıyla masöz, hemşire, turist rehberi, turizm acentesi çalışanı, misafir ilişkileri sorumlusu, spa biriminde yönetici olarak görev almaktadırlar. Katılımcılardan birinin turizm acentesi bulunmakta ve otellerle iş birliği yapmaktadır. Kadınların sektördeki iş deneyimi 14 ile 31 yıl arasında değişmektedir. Yabancı göçmen kadınların Türkiye'de yaşama süreleri 8 ile 20 yıl arasında değişmektedir. Kadınlardan biri evli olup; altısı daha önce bir evlilik yapıp boşanmıştır.

Yerli göçmen kadınlar, ikisi Adana olmak üzere, Manisa, Balıkesir, Diyarbakır, Aydın, İzmir, Ankara, Osmaniye, Hatay, Denizli şeklinde Türkiye'nin farklı şehirlerinden çalışmak için Marmaris'e gelen ve buraya yerleşen 28 ile 54 yaş arasında olan ve daha önce turizm sektörü deneyimi olan kişilerdir. Daha önce de ifade edildiği üzere yerli göçmen kadınların Marmaris'te yaşam süreleri üç ile yedi yıl arasında değişmektedir. Yerli göçmen kadınlar muhasebe, resepsiyon, kat hizmetleri, bar, spa ve hamam, misafir ilişkileri, mutfak ve ön-

büro çalışanıdır. Kadınların ikisi ilkokul, üçü lise, üçü ön lisans, üçü lisans mezunudur. On bir kadından üçü turizm meslek lisesi, ikisi turizm ve otelcilik ön lisans, biri ise aşçılık lisans mezunudur. Diğer kadınların turizm sektörüne dair formel bir eğitimleri bulunmamaktadır. Katılımcı kadınlardan ikisi evli olup, beşi daha önce bir evlilik yapıp boşanmıştır.

Katılımcıların iş yerleri Marmaris'in merkezinde yer alan iki, üç ve dört yıldızla sahip yedi otelden oluşmaktadır. Katılımcıların isimleri gizli tutulmuş; yabancı göçmen kadınlar K1'den K7'ye kadar, yerli göçmen kadınlar ise K8'den K18'e kadar kodlanmıştır.

Bulgular: Turizm Sektöründe Göçmen Kadın Olmak

Sektörde Yerli veya Yabancı Göçmen Kadın Olmak

Çalışmaya gönüllü olarak katılan yabancı göçmen kadınlardan üçü bir turizm acentesi aracılığıyla Türkiye'ye geldiklerini, burayı beğenip kalmaya karar verdiklerini ve daha sonra Marmaris'te çalışmaya başladıklarını, kadınların dördü ise kendi deneyimleri ve tanıdıkları vesilesiyle Türkiye'ye geldiklerini ifade etmişlerdir. Farklı ülkelerden Türkiye'ye gelen göçmen kadınlar, mevsimlik olarak (özellikle yaz mevsiminde) turizm sektöründe aralıksız çalıştıklarını ve iş bulamama gibi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bu noktadan hareketle turizm sektöründe iş bulmada yabancı göçmen kadın olmanın olumsuz bir etki oluşturmadığı anlaşılabilir. Birlikte kadınların deyimleriyle Almanca, İngilizce, Rusça, Felemenkçe gibi dilleri konuşabiliyor olmaları, onların sektörde tutunmalarını sağlamıştır.

Yerli göçmen kadınlar iş bulma konusunda ise referansın ve hemşehrilik kurumunun etkisinin olduğunu bu nedenle ya tanıdıklarının tanıdıkları ya da hemşehrileriyle çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Burayı eşimin akrabaları haber verdi, onlar Köyceğiz'deler, çalışır mısın dediler, çalışırım dedim. Güzel bir yer burası, iyi ki gelmişiz (K14, 44 yaş).

Bizim tanıdık buraya çok önce geldi, bizim oradan (Aydın) çağırır tanıdıklardan çalışmak için. Bizde geldik buraya, beş yılım doluyor burada, katlardayım. Bir sorunum olmadı burasıyla, sakın aslında buralar sezon dışında (K12, 42 yaş).

İzmir'de de çok çalıştım ama burası daha iyi, ablamın eşi çalışmıştı daha önce buralarda, yatların motorlarına bakmak için gelmişti. Bardayım, bazen kafeye de bakarım, yoğunluğa göre. İzmir'e şimdi dönmem, seviyorum burayı (K13,28 yaş)

Yerli göçmen kadınların, eş-dost vasıtasıyla işe dahil olmaları ise geleneksel ilişki biçimlerinin iş yerlerine taşınmasına neden olmaktadır. İş bulma ve sektörde tutunmaları noktasında yabancı göçmen kadınların Türkçe dışındaki dilleri bilmeleri, onlara avantaj sağlarken; yerli göçmen kadınlara hemşehrilik, eş-dost ilişkilerinin bir avantaj sağladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yerli göçmen kadınlar için hemşehrilik ilişkileri bazı durumlarda angarya işlerle muhatap olmalarını gerektirmekte ve bir dezavantajlılığı da beraberinde getirmektedir.

Yabancı göçmen kadınlara Türkiye'de ve Marmaris'te yaşamaya ve çalışmaya dair sorular sorulmuştur. Yabancı göçmen kadınlar Marmaris'in yerel halkıyla ilgili sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Ben Kırgızım 43 yaşındayım. Acente sayesinde buldum iş. Çok oldu geleli. Geri dönmedim ben. Ben kiramı ödeyemediğim bir dönem oldu, onun dışında sıkıntı yaşamadım. İnsanlarla genel olarak bir sorun olmadı (K3,43 yaş).

Ben bir Rus'um, yirmi yıl önce geldim çalışmaya, şimdi 59 yaşındayım. Genel olarak bir sorun, halka yaşamadım. Ama iş yeri çok farklı orada çok sorun yaşadım, Rus olduğum için. Ben Rus (kakkaha) (K4,59 yaş).

Ben çok sorun yaşamadım, güzel bir yer burası, insanlar genel olarak iyi (K5,46 yaş).

Örnekleme dahilindeki göçmen kadınların, kamusal alanlarda yerel halkla ya da yaşadıkları yerdeki kişilerle çok fazla sorun yaşamadıkları anlaşılabilir. Birlikte dönemsel olarak ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan ve işyerinde sorun yaşayanların olduğu görülmektedir. Aynı zamanda yukarıda ifadeleri yer alan Rus asıllı göçmen kadının, görüşme esnasında mimikleri ve kakkahaları dikkat çekmiştir. Rus kadın göçmen, doğrudan belirtmese de ima ve gülüşmelerle Rus kadınlarına yönelik algıyı vurgulamak istemiştir. Ayrıca yerli göçmen kadınlar da tıpkı yabancı göçmen kadınlar gibi çalışma tempoları nedeniyle yerli halka pek temasta olmadıklarını, ilişkilerinin herkesle nasılsa onlarla da öyle olduğunu belirtmişlerdir.

Emek Yoğun İş Yaşamı ve Deneyimler

Görüşmeciler kadınlara iş yaşamıyla ilgili sorular yöneltilmiştir. Bunlardan en önemlisi görev aldıkları birim ve çalışma alanlarıdır. Yabancı göçmen kadınlara, çalışma alanlarındaki karşılama, revir, spa, masaj ve rehberlik hizmetleri verilmektedir ve bu alanlar kadınların hizmet sektöründe ağırlıklı olarak görüldükleri alanlardır. Kadınlar buldukları alanlarda yoğun ve düzensiz olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Yurt dışından gelen turistlerin etkinliklerinin satışında çalışıyorum ben. Çalışma saatlerinde gece gündüz fark yok. Ofise bağlıyım ama gezmeye lazım, ben tüm yıl çalışıyorum bir de ondan kaynaklı limit yok çalışmanın bende (K2,48).

Ben turist rehberiyim, düzensiz çalışıyorum. Bazen gecenin üçünde havaalanına turistleri almaya gidebiliyorum. Bazı geceler aktivitemiz oluyor. Bizde tatil yok, o kavram yok (K6, 42 yaş).

Yerli göçmen kadınlar da çalışma tempolarının yoğun olduğunu özellikle sezon zamanı bu çalışma temposunun en az dokuz, en fazla on dört saate kadar çıkabildiği kafe-bar, kat hizmetleri ya da ön büroda olmanın çalışma saatlerinin azalmasında ya da kısa olmasında etkili olmadığını belirtmişlerdir.

Katta on saat çalışıyorum; derle, topla, temizle, sil, kurut her şeyi yapıyorum. Yardıma ihtiyacı olan varsa ona da gidiyorum sezon yoğunluğunda (K12,42 yaş).

Sezon yoğunluğu olduğu için 11 saate kadar çıkıyor ön-büro, karşılama ve ağırlama burada başlıyor. Ayrı bir danışma olmadığı için o görevde burada (K8,24 yaş).

Ben burada eşimle birlikte çalışıyorum. Ben kafe ve bardayım o mutfakta. Sektörde en önemli şey bu işi bilen biriyle evli olmak. Niye? Kafe ve bar çok yoğun bazen aralıksız çalışıyoruz. 9-10 saati buluyor... (K17,31 yaş).

Elde edilen bu bulgu daha önce yapılan pek çok çalışmada görüldüğü gibi turizm sektörünün emek-yoğun bir alan olduğu ve çalışma saatlerinin uzun ve

yorucu olduğuna dairdir (Coşkun, 2014; Demirdizen, 2013). Bu da sektörün emek-yoğun yapısının her iki kesimden kadınları nasıl etkilediğini göstermektedir. Bunun üzerine kadınların kadın olmak bakımından iş deneyimleri, kadın ve erkek çalışanlar arasında gözlemledikleri ve deneyimledikleri farklılıklar sorulmuştur:

Kadın çalışanlar daha çekingen, erkekler daha özgüvenli. Yine de kendi ülkeme göre (Kırgızistan) kadınlar daha çok sayılıyor, kadınlar benim ülkeme göre burada daha rahat. Ama erkeklerle kıyaslısam yine de biraz daha. Nasıl desem... Erkekler daha özgür iş yeri, çalışma (K3,42 yaş).

Ben gördüm erkekler daha iyi davranılıyor iş yerinde. Kadınlara herkes daha rahat, şey, çekinmeden yani uyarma var. Çalışma ortamı stresli evet; ama erkekler daha iyi (K7, 41 yaş).

Aynı yargı yerli göçmen kadınlar tarafından da paylaşılmaktadır.

Erkekler rahat, dedim ya eşimle çalışıyoruz; onun yaptığı iş belli, aylık liste belli, ona uyuluyor, miktar belli, süre belli. Ama ön tarafta her şey sınırsız. Onun güler yüzlü olmasına bile gerek yok (K17, 31 yaş).

Erkekler çok daha rahat ben bütün gün masa başında hesap kontrol, veri ile uğraşırken ve bir de çalışan maaşları olmak üzere ödemelerle uğraşırken benimle birlikte çalışan kişi (erkek) eline çantasını alıp alacak verecek, banka/kredi vs ile ilgileniyorum deyip arabaya atlayıp gidebiliyor (K10,43 yaş).

Çalışılan yerlerde erkeklerin kadınlara göre daha iyi, rahat ve daha özgür olma durumu kadınlar tarafında da gözlemlenmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin başta iş bölümü olmak üzere alınan ücretlere de yansıdığını gösteren çalışmalarla (Costa vd. 2012; Çelik Uğuz ve Topbaş, 2016) örtüşmektedir. Görüldüğü üzere göçmen kadınların ifadelerinde yoğun iş temposu, uzun çalışma saatleri en önemli sorun olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte kadınlara iş yerinde yaşanabilecek bir diğer şiddet türü olan taciz de sorulmuştur. Bu soruya karşılık kadınların ifadelerinde taciz meselesine yönelik söylemlere rastlanmıştır:

Spa alanındayım ve her gelen mutlu sonla gitmek istiyor bunun hekimlikle ve sağlıkla ilgili olduğunu düşünmeyen çok (K1, 31 yaş).

Müşterilerin de çalışanların da ahlaksız teklifleri oluyor (K2,48 yaş).

Kışın bir ara çalışmadığımda ev kiramı ödeyememiştim. Ev sahibim kira karşılığında birlikte olmak istemişti. İş yerinde de oluyor, müşteriler rahatça taciz edebiliyor (K3, 42 yaş).

En çok müşterilerden geliyor, eğlenmek için geliyor, parasını ödediğini ve herkesin onu mutlu etmesini talep ediyor. (K7, 41 yaş).

Yerli göçmen kadınların bazıları tacizi kendilerinin değil ama başkalarının deneyimlediğini belirtmişlerdir. Bazıları ise taciz konusunda kendi deneyimlerini paylaşmışlardır.

Taciz en çok müşterilerden oluyor, içkili olunca da olay çok çirkinleşiyor (K11,31 yaş)

Müşterilerden sözlü taciz ya da elle tacize maruz kaldığım anlar yaşadım içkiyi fazla kaçırıp ne yaptığını bilmeyen çok oluyor (K13,28 yaş).

Turistler, müşteriler hele alkollülürse (K8,34 yaş).

Turizmde mi, herkesten gelebilir, herkese dikkat etmek gerek (K9,32 yaş)

Pek çok alanda olduğu gibi turizm sektöründe de taciz önemli sorunlardan biridir ve çalışan göçmen kadınların müşterilerle temas etmelerinden dolayı

tacize uğradıkları başka çalışmalarda da bulgulanmıştır (Lordoğlu, 2009; Ekiz Gökmen, 2011; Coşkun, 2014). Müşterilerin keyifli zaman geçirmek için geldikleri bu sektörde duygusal emek (sürekli güler yüz gösterme, duygularını kontrol etme, anlayışlı ve empatik olma vb.) de dahil olmak üzere farklı emek biçimleri (bakım emeği vs) talep edilmekte ve müşteri memnuniyetine de dikkat edilmektedir. Müşterilerle yoğun ve yakın temasın söz konusu sektörde cinsel taciz olaylarının yaşanmasının en önemli etkenleri olarak gösterilmektedir (Poulston, 2008; Gilbert vd., 1998).

Yoğun iş temposu, iş yerindeki dışlanma ve tacizle birlikte kadınlara aldıkları ücret, mesleklerinden ve iş yerlerinden memnun olma durumları, böyle yoğun ve sorunları olan bir alanda neden tutunmak istedikleri sorulmuştur.

Şu an işimden memnunum, çok yoğun çalışıyorum ama ücret düzeyi yeterli, gerektiğinde sorumluluk alıyorum. Yöneticilerimle sorunum yok, şimdilik iyi (K1,31 yaş).

Ben prim usulü çalışıyorum, ücretim iyi ve çalıştığım yer bana iyi. Çalışma saatlerim düzensiz ama patronlarımla aram iyi. İyi bir konumum olduğu için iyi (K2,48 yaş).

Rusya'da iş imkânım yok, ailem köyde yaşıyor. Ben iş için önce Almanya'ya oradan buraya geldim. Paraya ihtiyacım var, mecbur olduğum için çalışıyorum (K4,55 yaş).

Yabancı göçmen kadınlar yoğun tempoda çalışmanın zorluğunu bilmekle birlikte ücretlerinin yeterli olması, paraya ihtiyaç duymaları ve iş yerinde istedikleri ortamın olması; yani onların deyimiyle “yöneticilerle sorunun olmaması, konumunun iyi olması, patronlarıyla arasının iyi olması” gibi durumlar da varsa iş yerlerinde çalışmaya devam etmektedirler. Ayrıca geldikleri kaynak ülkedeki durumlarının daha kötü olması, ekonomi gibi itici nedenler de kadınları, yoğun tempoda çalışmaya mecbur kılmaktadır. Özellikle bu ekonomik bağımsızlık veya iş bulma, literatürde yer alan kadınları uluslararası göçe motive eden nedenlerle benzeşmektedir (Lecaj, 2019; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020). Yerli göçmen kadınların yoğun çalışma temposuyla ilgili düşünceleri ise şöyledir;

Çocuklar için güzel bir yerde yaşıyoruz, yoğun çalışıyoruz...Yönetim iyi arkadaşlar da iyi (K12,42 yaş)

Ben uzun süredir turizm sektöründe çalışıyorum, işim çok zor, yoğun ama burası iyi. Dediğimi anlıyorlar. Zor ama zorlaştıran yok (K14,44).

Boşandıktan sonra çocuklarla bir süre zorlandık, sezon yakındı, tanıdıklar buradaydı, çağırdılar, çıktım geldim buraya. Çok sıkıntı çekmedik, ben hemen adapte oldum, çocuklarda öyle çok şükür. Paraya da ihtiyacımız vardı, iş yeri de iyi (K8,34 yaş).

Yerli göçmen kadınlar da üstlerinin olumlu davranışları, yönetim ve arkadaşlarıyla iyi iletişim kurabilmeleri, paraya ihtiyaç duymaları gibi nedenlerle çalışmaya devam etmektedirler. Yerli göçmen kadınların bu tutumlarının arkasında (tanıdıklar, hemşehriler aracılığıyla) işe dahil olma biçimleri yer almaktadır ve bu durum çeşitli olumsuzluklar yaşasalar bile kadınların iş yerinde sezon bitene kadar kalmalarına neden olmaktadır. Böylece bir referans ya da akraba aracılığıyla kendileri için “bilinen ve güvenli”

iş yerleri bulsalar bile bu onların daha çok angarya ile karşılaşmasına ya da daha çok çalışıp daha az ücret almasını önlememekte ve bu konularda onları daha da kırılğan hâle getirmektedir.

Farklı Coğrafyalardan Bir Araya Gelen Kadınlar

Kadın olmak ve göçmen kadın olarak alana dahil olmakla ilgili sorunlara dair en önemli bulgu ve de sorun “ön plana çıkarılmış kadınlıkla” ilgilidir. Hegemonik erkekliğin aksine hegemonik kadınlıktan bahsedilemeyeceği için eril tahakkümün işleyişini kolaylaştıran ön plana çıkarılmış kadın ve kadınlıktan bahsetmek mümkündür (Connell, 2019). Connell bu kavramı toplumsal cinsiyet ekseninde eril tahakkümle iş birliği içinde olan ve erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmeye yönlendirilmiş olan kadınları anlatmak için kullanmaktadır (Connell, 2019, ss. 246). Yerli ya da yabancı göçmen kadınlar, erkeklerin çalışma ortamında kadınlardan daha rahat olduğunu belirtirken en çok şikâyet ettikleri kişilerin başında kadın çalışma arkadaşları gelmektedir. Yerli göçmen kadınlar yönetici kadınlardan ve onların “hakimiyet kurma” durumundan şikâyet etmektedirler.

Erkekler daha fazla olanak tanınıyor, kadınlara gereksiz iş veriliyor. Kadınlar bunun için daha gergin olabiliyor. Bence sorun buradan çıkıyor. Erkekler daha rahat kadınlar daha yoğun olduğu için (K16,35 yaş).

Kadınlarla çalışmak zor daha fazla sorun çıkarıyorlar, uyumlu değil. Hakimiyet kurma durumları oluyor, fazla sıkıntılı olabiliyorlar (K8,34 yaş).

Yabancı göçmen kadınlar ise diğer çalışan kadınların kendilerine yönelik yaptıkları dışlama ve dedikodudan şikâyet etmektedirler.

Yabancı kadınlarla Türk kadınlar sıkıntı çıkabiliyor, erkeklerle çalışmak daha kolay (K2,48 yaş).

Kadınlar çok dedikodu yapıyor. Türk kadınlarında sorun çok, problem her yerleri, sıkıntı yaşıyorlar kendi özellerinde. Ondan bana da çok yansıtan oluyor. Ben rahat onlara göre, dert yok bende (K4,55 yaş).

Bununla beraber her iki kesimde kendilerine sorun çıkartan kadınların “kendilerini ispat etmek, mevkiini korumak, yöneticilere yaranmak” amacıyla olduklarını belirtmişlerdir. Yerli göçmen kadınların bu duruma ekledikleri en ilginç pratik “kıskançlıkla” ilgili olandır. Onlar, kendisine sorun çıkartan kadından “çok daha iyi olduğu” yani kadının onu çekemediği için bu tür olumsuz davranışlar sergilediğini ifade etmektedirler. Sonuç olarak her iki durumda da çalışan göçmen kadınlara yönelik bu tür davranışları sergileyen kadınların söylem ve pratikleri, daha önce de ifade edilen eril tahakkümle iş birliği içinde olan ve erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmeye yönlendirilmiş olan kadınları anlatmak için kullanılan Connell’in ön plana çıkarılmış kadınlık kavramıyla örtüşmektedir. Her iki gruptan kadınların olumsuz davranışlara yönelik nasıl tutum aldıklarının izleri sürüldüğünde ise yabancı göçmen kadınlar “yüzleşme” ve “üstlere rahatsız edici durumu haber verme” davranışına başvurduğu; yerli göçmen kadınların ise bu durumları kendi yakın arkadaşlarıyla paylaşıp konuştuğu ve çoğu zaman da görmezden gelip “sineye” çektiği bulgulanmıştır.

Öte taraftan kadınların çalıştıkları alanda inisiyatif alma durumları konusunda; yerli ve yabancı göçmen kadınlar arasında birtakım farklar da bulunmuştur. Yerli kadınlar çalıştıkları alanda daha çok sınırlandırdıklarını söylerken yabancı göçmen kadınlar ise yeri geldiğinde yetkilerini kullandıklarını ve duruma göre sorumluluk aldıklarını belirtmişlerdir. Burada iş deneyimi, yabancı dil bilgisi ve yabancı çalışan olup yabancı turistlerle ilk elden ilgilenmelerinin (kültürel sermaye sahipliği) iş yaşamında başta ücret olmak üzere mevki ve yöneticilerin onlara olan davranışları açısından avantajlı olmalarını da beraberinde getirmektedir. Böylece göçmen kadınların hangi ülkeden geldikleri çalıştıkları kişilerin onlara davranışını ve kabullenme biçimlerini etkilerken söz konusu kadınların sektör deneyimlerinin oluşu, bildiği yabancı dil ya da diller kadınların çalışma deneyimlerini ilk elden olumlu yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Yerli göçmen kadınların ise öncelikli olarak varsa referansları ve memleketlerinin neresi olduğu iş yerindeki deneyimlerini olumlu yönde etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Söz konusu bu çalışma, turizm sektöründe göçmen kadın olma deneyimlerini Marmaris özelinde; kesişimsel feminizmin ve nitel araştırma tekniklerinin imkanlarından faydalanılarak ele alınmıştır. Kadınların çalışma yaşamlarına, iş deneyimlerine, iş yerinde konumlanmalarına ve kadınların bunları deneyimlemeleri arasındaki farklar ve benzerliklere odaklanılmıştır.

Çalışmaya gönüllü olarak katılan görüşmeci kadınların sektördeki deneyimleri yabancı ve yerli olmak bakımından farklılaşsa da kadın olmak bakımından eşitlendikleri pek çok deneyim bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi görüşmeci kadınların hepsinin iş ve daha iyi bir yaşam için göç etmiş ve çalışmak için turizm sektörünü tercih etmiş olmalarıdır. Bu önemli faktör, kadınların uzun mesaiye sahip, emek-yoğun, mevsimsel ve güvencesizliğine yaygın olduğu sektöre sadece dahil olmalarını değil; sektörde uzun süre kalmalarının da asıl sebebini oluşturmaktadır. Yine görüşmeci kadınların kadın olmak bakımından iş yerlerindeki ortak deneyimi, erkek çalışanların kadın çalışanlara göre daha rahat ve özgür olması, kendilerinin toplumsal cinsiyet kalıplarınca sınırlı bir alana hapsedilmeleridir.

Taciz ise kadınları eşitleyen başka bir durumdur. Hem yerli hem de yabancı göçmen kadınların söylemlerinde ortaya çıkan taciz meselesinde fail, çalıştıkları işyerindeki kişiler olmakla birlikte en çok da müşterilerden oluşmaktadır. Bu anlamda turizm sektöründe çalışan yerli ve göçmen kadınları kapsayan bu çalışmada tacizin tek bir durum ya da kişi ile sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. Böylece toplumun çoğu alanında karşılaşılan kadınlara yönelik tacize, turizm sektöründeki uyruğu vb. fark etmeksizin göçmen kadınların da maruz kaldığı ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte göçmen kadınların yerli ya da yabancı olmak bakımından farklılaştıkları deneyimler de söz konusudur. Yerli göçmen kadınların formal bir sektör olan turizmde eş-dost tavsiyesi ile iş bulabildikleri görülmüştür;

yabancı göçmen kadınların ise anadilleri dolayısıyla 'Türkçe' den başka dil bilmeleri sektöre alınmalarında ve sektörde tutunmalarında önemli bir faktör olarak öne çıkmıştır. Böylece; yabancı göçmen kadınların farklı anadile sahip olmaları sebebiyle Türkçe dışında dil bilmeleri yerli göçmen kadınların karşısında onları avantajlı hale getirmiştir. Ancak yerli kadınların eş dost vasıtasıyla işe girmesinin onlara bir avantajlık sağlıyormuş gibi görünmesine rağmen angarya iş, düşük ücret, yoğun çalışma tempolarına ses çıkaramamaları noktasında bir dezavantajlılığa neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu, onları yabancı göçmen kadınlardan ayıran başka bir deneyim olarak öne çıkmaktadır.

Yerli ve yabancı göçmen kadınların, sektördeki erkeklerin kendilerinden daha avantajlı konumda olduklarını belirttikleri; bununla birlikte bazı kadın çalışma arkadaşlarına yönelik şikâyetle buldukları bulgulanmıştır. Bu kadınlar, özellikle üst pozisyondaki kadınlar arasından olan ve mevkiini korumak, yöneticilere yaranmak amacıyla yerli göçmen kadınlara göre hakimiyet kurmaya çalışan, kıskançlık yapan; yabancı göçmen kadınlara göre dışlayıcı eylemlerde bulunan ve dedikodu yapan kişilerden oluşmaktadır. Kadınların diğer kadınlar tarafından maruz kaldığı bu davranış ve tutumlar, Connell'in ataerkil iktidar yapısı ile iş birliği yaptığını ileri sürdüğü ön plana çıkarılmış kadınlık kavramıyla örtüştüğü için yerli ve yabancı göçmen kadınların sadece erkeklerin değil ön plana çıkartılan kadınlar karşısında da dezavantajlılık yaşadıkları anlaşılmıştır. Yerli ya da yabancı göçmen kadınların bu ortak deneyimi ön plana çıkarılmış kadınlarla mücadele etme noktasında ise birbirinden farklılaşmaktadır. Yabancı göçmen kadınlar, yüzleşmeyi veya üstlerini bildirmeyi tercih ederken; yerli göçmen kadınlar, kendi aralarında konuşmakta ve çoğu zaman görmezden gelip "sineye" çekmektedirler. Böylece yabancı göçmen kadınlar kendileri için çözüm yolları ararken yerli göçmen kadınlar "sorun çıkartmak" istemedikleri için kendi eşitleriyle deneyimlerini paylaşıp söz konusu durum karşısında mücadeleye girmemekte sessiz ve görünmez olmayı tercih etmektedirler.

En nihayetinde karşılaştırmalı bir analiz yapılan bu çalışmada, turizm alanında çalışan yerli ve yabancı olmak üzere iki ayrı gruptan kadınların durumlarının göçmenlik ile kesiştiği noktada, kimi zaman ortak kimi zaman ise farklı deneyimler yaşadıkları görülmüştür. Kadınlar arasındaki deneyimlerin ayrışması göçmen olma statüsündeki (ulusal/uluslararası göç ve/veya yerli/yabancı göçmen) farklılardan kaynaklanmakla birlikte bu ayrışmalar, yaşadıkları durumun ne'liğine göre dezavantajlılığı veya avantajlılığı beraberinde getirmektedir. Kadınların ortak deneyimlerinin ise genellikle ataerkillik ve kapitalizm iş birliğinde ortaya çıkan kadınların ikincilleştirilmesi ile ilgili (işyerinde taciz, düşük ve uzun saatler çalışma, erkeklere göre özgür olamayışları vb.) olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. ve Tura Demiryontan, N. (2016). *Kadının görünmeyen emeği*. (3.baskı) İstanbul: Yordam Yayıncılık.
- Anthias, F. (2012). Transnational mobilities, migration research and intersectionality. *Nordic Journal of Migration Research*, 2(2), 102-110.

- Arslan, R. (2021). *Marmaris Tarihi 1923-1960*. Ankara: Iksad Yayın Evi.
- Aşkın, E. Ö. ve Aşkın, U. (2017). Toplum yararına programların kadın işsizliği ile mücadeledeki etkinliği: Tokat İli araştırması. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 19(1), 23-48.
- Bastia, T. (2014). Intersectionality, migration and development. *Progress in Development Studies*. 14(3), 237-248, DOI: 10.1177/1464993414521330.
- Beyaz, Z. (2020). Turizm endüstrisinde işçiliğin farklı görünümüleri: Göçmenler, kadınlar ve çocuklar. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*. 6, 65-101.
- Bilir, E.Z. (2018). Duyguların ve bedenlerin ticarileşmesi: Ankara'daki alışveriş merkezlerinde çalışan kadın satış görevlileri. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 9(13), 19-48.
- Boyacıoğlu, E. ve Elmas, Ç. (2019). Turizm ve kadın olgusunun bibliyometrik yaklaşım ile incelenmesi, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*. 17(1), 32-52.
- Brown, R. L. ve Moloney, M. E. (2019). Intersectionality, work, and well-being: The effects of gender and disability. *Gender & Society*. 33(1), 94-122.
- Castles, S. ve Miller, M.J. (2008). *Göç çağı: modern dünyadaki uluslararası nüfus hareketleri*. (Çev. B.U. Bal, İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. ve Uslu, İ. (2020). Göçün kadınlaşan yapısı ve Türkiye: İzmir'de ev hizmetlerinde çalışan kadın göçmenler. Göç Meselesi. Doğu Batı Yayınları. *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (5), 177-212.
- Collins, P.H. (2000). *Black feminist thought* (2. edition). New York: Routledge.
- Costa, C., Carvalho, I., Caçador, S. ve Breda, Z. (2012). Future higher education in tourism studies and the labor market: gender perspectives on expectations and experiences. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*.12 (1), 70-90.
- Connell, R. (2019). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. (Çev. C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 3 (42), 185-206.
- Coşkun, E. (2016). Türkiye'nin göç rejiminde toplumsal cinsiyet faktörü: Ugandalı göçmen kadınlar örneği. *Fe Dergi*, 8(1), 90-104.
- Cranston, S. ve Duplan, K. (2023). Infrastructures of migration and the ordering of privilege in mobility. *Migration Studies*, 11(2), 330-348.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics, *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139-167.
- Creswell J. W. (2017). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri*, (Çev. H. Özcan). Ankara: Anı Yayıncılık
- Çelik Uğuz, S. ve Topbaş, F. (2016). Turizmde kadın istihdamı ve ücret ayrımcılığı: karşılaştırmalı bir analiz. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 62-78.

- Danış Şenyüz, A. (2016). Konfeksiyon sektöründe küresel bağlantılar: göçmen işçiler, sendikalar ve küresel çalışma örgütleri. *Alternatif Politika*, 8(3), 562-589
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye’de göçmenlerin sosyal dışlanması: İstanbul hazır-giyim sanayinde çalışan Azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (1), 27-48. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002193
- Dedeoğlu, S. (2018). Tarımsal üretimde göçmen işçiler: Yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine. *Çalışma ve Toplum*, 1(56), 37-68.
- Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2020). Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların Yeri. K. Biehl ve D.Danış (Ed), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları* (18-37) içinde. İstanbul: SU Gender ve GAR.
- Demirdizen, D. (2013). Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar: yeni düzenlemelerle yarı köle emeğine doğru mu? *Çalışma ve Toplum Ekonomi Hukuk Dergisi*, 38(3), 325-346.
- Demirel, N., Yumuk, Y., Hacıoğlu, N. (2021). İş-aile rol çatışması ve kariyer devamlılığı ilişkisi: kadın turist rehberleri üzerine bir değerlendirme. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 4(1), 48-63. <https://doi.org/10.34090/tured.842129>
- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2013). Antalya’daki Rus gelinler: Göçten evliliğe, evlilikten göçe. *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 151-175.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2011). Türk turizminin yabancı gelinleri: Marmaris yöresinde turizm sektöründe çalışan göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 1(28), 201-232.
- Essers, C. ve Benschop, Y. (2009). Muslim businesswomen doing boundary work: The negotiation of Islam, gender and ethnicity within entrepreneurial contexts. *Human Relations*, 62(3), 403-423.
- Etiler, N. ve Lordoğlu, K. (2015). Göçün öteki yüzü: Kadın ve sağlık. *DİSKAR Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü Bülteni*, (4), 92-103.
- Gilbert, D., Guerrier, Y. ve Guy, J., (1998). Sexual harassment issues in the hospitality industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(2), 48-53.
- Gökbayrak, Ş. (2009). Refah devletinin dönüşümü ve bakım hizmetlerinin görünmez emekçileri göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 55-82.
- Ghumman, S. ve Ryan, A. M. (2013). Not welcome here: Discrimination towards women who wear the Muslim headscarf. *Human Relations*, 66(5), 671-698.
- Grosfoguel, R., Oso, L. ve Christou, A. (2015). ‘Racism’, intersectionality and migration studies: Framing some theoretical reflections. *Identities*, 22(6), 635-652.
- Gülçür, L. ve İlkaracan, P. (2002) The “Natasha” experience: migrant sex workers from the former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey. *Women’s Studies International Forum*, 25(4), 411-421

- Güler, H. (2021). Türkiye'nin göç politikası ve göçmenlerin yasal çalışma durumları: İstanbul İli örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 102-118.
- Ho, E. ve Kathiravelu, L. (2022). More than race: A comparative analysis of "new" Indian and Chinese migration in Singapore. *Ethnic and Racial Studies*, 45(4), 636-655, <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.1924391>.
- Ihlamur-Öner, S. G. (2016). Göçün kadınsılaşması ve sosyal refah rejiminin dönüşümü: İtalya örneği. S. Gülfer Ihlamur- Öner ve N. Aslı Şirin-Öner (Ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* (577-560), içinde İstanbul: İletişim Yayınları
- IOM. (2021). *Global Migration Indicators 2021*. Geneva: International Organization for Migration.
- İçduygu, A., (2004). *Türkiye'de kaçak göç*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Kahraman Güloğlu, F. (2019). Uluslararası çalışmaların gündeminde engelli kadın ayrımcılığının ifadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 260-285.
- King, R. (2012). *Theories and typologies of migration: An overview and a primer*, Malmö: Malmö University
- Kofman, E. (1999). Female 'birds of passage'a decade later: Gender and immigration in the European Union. *International Migration Review*, 33(2), 269-299.
- Küçük, H. (2022). Toplumsal cinsiyet bağlamında göç sürecinde kadın ve erkek. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 26-37.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lecaj, F. (2019). Küreselleşme göç ve kadın. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 3(1), 49-58.
- Lordoğlu, K. (2009). Türkiye'de turizmde çalışan göçmenler ve işgücü piyasasında oluşan yeni sorunlar, 10.08.2023 tarihinde http://mimoza.marmara.edu.tr/~klordoglu/yazilar/Anvers_Kongre_metni_1.pdf adresinden alındı.
- Mcllwaine, C. ve Bermudez, A. (2011). The gendering of political and civic participation among Colombian migrants in London. *Environment and Planning*, 43(7), 1499-1513, <https://doi.org/10.1068/a4371>
- Muğla Valiliği. (2003). *Cumhuriyetimizin 80. yılında Muğla*. Muğla: Muğla Valiliği Yayınları
- Olçay, A. (2008). Türk turizmde eğitimin önemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 383-390.
- Önder, N. (2013). Türkiye'de kadın işgücünün görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Poulston, J. (2008). Hospitality workplace problems and poor training: A close relationship. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 20(4), 412-427, <https://doi.org/10.1108/09596110810873525>.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.

- Riaño, Y. (2011). Drawing new boundaries of participation: Experiences and strategies of economic citizenship among skilled migrant women in Switzerland, *Environment and Planning*, 43(7), 1530-1546, <https://doi.org/10.1068/a4374>.
- Tezcek, F. Ö. (2020). From social reproduction theory perspective georgian migrant domestic workers in Unye/Ordu. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 3(2), 170-187.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri. *Fe Dergi*, 1(2), 13-28.
- Yılmaz, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: Çorum/Alaca örneği. *İmgelem*, 2(2), 59-79.
- İnternet Kaynakları**
- ÇŞİM (2012). Muğla 2012 Çevre Durum Raporu. 20.08.2023 tarihinde https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/eduardosya/Mugla_icdr2012.pdf adresinden alındı.
- TUİK (2022). Yabancı yerleşimci sayısı. <https://data.tuik.gov.tr/>